

*Др Зоран Павловић**

Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду
Универзитет Привредна академија у Новом Саду

ORCID: 0000-0002-9625-1298

*Др Никола Пећковић***

Novamedical, Ludwigsburg, Deutschland

ORCID: 0009-0003-0485-5890

КРИМИНОЛОШКЕ И ВИКТИМОЛОШКЕ ОДРЕДНИЦЕ ПРОСТИТУЦИЈЕ – ПРЕДЛОЗИ *DE LEGE FERENDA****

САЖЕТАК: Проституција представља сложени социјални феномен, а који често интегрише криминолошке и виктимолошке перспективе. Постављена у раскораку идеја сексуалних слобода, права располагања сопственим телом, те обавезе заштите моралности, питање проституције наилази на различите друштвене реакције. Расправљајући о појму аутентичне и привидне проституције, аутори ће у раду покушати да донесу појмовну анализу, као и нацрт новог легислативног модела регулисања предметне области. Интегришући тенденције социопсихолошке, односно здравствене заштите, као и минимализовања стигматизације и дискриминације, у даљем тексту представиће се стратификовани модел друштвеног реаговања, а који у коначном не одустаје од заштите морала као друштвене и законске категорије, као виталне друштвене компоненте.

* e-mail: zoran.pav@hotmail.com, редовни професор.

** e-mail: nikola82petkovic@yahoo.com.

*** Рад је примљен 22. 10. 2024, а прихваћен је за објављивање 29. 10. 2024. године.

Кључне речи: проституција, морал, социјална заштита, санкционисање

УВОД

Честим номиновањем појма проституције као „најстаријег заната“ формира се неколико негативних импликација¹. Наиме, одређење „најстаријег“ често се приближава схватању иманентног, урођеног, датог, односно биолошком инфериорношћу узрокованог феномена. Тек овакво сагледавање проституције налази, по правилу, одраз у перспективи родно дефинисане, женске преференцијалне активности.²

Датом ставу родне дерогације супротставља се феминистичка позиција. Критикујући опресију жена у патријархално диктирајућем друштву, неравномерна расподела моћи, доступности ресурса, односно средстава нуди се као објашњење различитих феномена виктимизације жена, укључујући и проституцију.³

Па ипак, стиче се утисак да и једно и друго гледиште трпи значајну критику. Премда, статистички гледано, највећи број проститутки јесу жене, бројни сачувани извори упућују на постојање „институционализоване“ мушке проституције кроз историју.⁴ Додатно, као што се не може тврдити да је силовање мушки злочин, јер исти чини само мали проценат мушкараца, тако и проституција обухвата само мали удео жена.

Истичући егзистенцијалну угроженост и недоступност одговарајућих сервиса као покретаче проституције, ваља такође истаћи да постоји значајан проценат жена које ни у случајевима екстремних оптерећења, када се потенцирају питања личног преживљавања или живота њихове деце, не пристају на овакв вид „трговине услугама“.

На другој страни, модерни друштвени токови, доносе нам сведочанства да је проституција присутна и у државама које чине максималне напоре у циљу успостављања родне равноправности и недискриминативне социјалне помоћи. Коначно, сведоци смо формирања нових

¹ Antoliš, L. M., Mihajlović, P., & Štrk, D. (2013). Prostitucija u hrvatskome prekršajnom i kaznenom pravu. *Policija i sigurnost*, 22 (2), 284–296.

² Торлак, Н. (2011). Медијска слика жене у Србији. *ЦМ Комуникација и медију*, 6 (19), 39–52.

³ Timotijević, M. (2008). Prostitucija na feminističkoj političkoj agendi. У: *Neko je rekao feminizam? Kako je feminizam uticao na Žene XXI veka?*. 206–223. Sarajevo: Open Centre.

⁴ Kapparis, K. (2017). *Prostitution in the ancient Greek world*. Walter de Gruyter GmbH & Co KG.

термина, попут „елитне проституције“, а која се везује за високи животни стандард, друштвени статус и медијску препознатост, чиме је патријархално опресивна хипотеза у најмању руку и даље упитна⁵.

Раније поменута родна неискључивост проституције, односно инклузија мушкараца у ове перспективе, премда неспорна, нажалост нас уводи у врло сложени ниво расправе, који је најпрактичније избећи. Наиме, биолошки одређени мушкарци, који одговарају категорији трансвестита, добили су медијски простор, у Србији, да отворено описују, промовишу и рекламирају своје „пословне“ активности. Ипак, имајући у виду данас све актуелније расправе рода, сексуалног идентитета, пола, даљим потенцирањем теме ризикује се улазак у прилично збуњујуће и критици подложне расправе, које нас чешће удаљавају од проблема него што га расветљавају.

Осим историјских извора, а који упућују на категорију хомосексуалаца, који су били доступни богатим, утицајним мушкарцима, те који су из тога црпили какве социјалне или материјалне користи, изводећи овакве паралеле у данашњој Србији, такође није нарочито пожељно. Тако у првом реду, чини се врло сложеним говорити о обиму, односно учесталости хомосексуалности, укључујући под овим бисексуалност и различите експерименталне праксе. Додатно, износити тезу о постојању „хомосексуалног круга“ у коме друштвено утицајни мушкарци пружају погодности доступним младићима хомосексуалне оријентације, повлачи питања критике дискриминације, хомофобије, стигматизације, чак и насилности.

Вративши се ранијим напоменама у којима се истиче исконски атрибут проституције, имплицира се заправо немогућност ерадиције, неефикасност прохибиције, а даљем каузалном низу потреба прихватања, те евентуалне протективне регулације. Ово је нарочито важно у контексту новијих расправа о потреби легализације или шире прохибиције проституције. Да ли санкционисање проституције додатно угрожава права проститутки или, по узору на неке европске државе, ово поље треба законски регулисати, поставља заправо додатне захтеве кларификације.

Наиме, суштина претходно изнете расправе усмерена је ка покушају ближег појмовног, односно феноменолошког одређења проституције. Ово се нарочито важним поставља у контексту друге одреднице „најстаријег заната“, а где се иста презентује као делатност.

Тако различити крајњи облици односа жена или мушкараца који се чине сексуално доступним, уз материјалну компензацију такозваног

⁵ Mihaljevic, P., & Kalac, A. M. G. (2023). Some Phenomenological Aspects of Prostitution in Croatia. *Crim. Just. Issues*, 45–70

конзумента, могу заправо носити привид проституције.⁶ У стварности, често се ради о врло тешким облицима кривичних дела, попут трговине људима, сексуалне принуде, односно експлоатације угрожених, а често и деце.⁷ То значи да су ова разликовања од суштинске важности.

Уважавајући наведено, у даљем тексту пажња ће бити посвећена управо појмовно-феноменолошкој диференцијацији, те кларификацији родно-социјалне условљености предметне појаве. Коначно, представљајући морално-вредносну критику појединих правних решења која су на снази у државама ЕУ, биће формулисани предлози *de lege ferenda*, који би се могли имплементирати у Републици Србији. Управо је време када се врше измене и допуне Кривичног законика, тренутак у коме се мора размотрити и питање којим се бавимо у овом раду, ради стварања заокруженог система заштите и подршке онима који се често налазе у зачараном кругу проституције, где се без друштвене помоћи на свим нивоима, тешко може доћи до тако потребног решења. Проституција као понашање где се губе достојанство, идентитет и повећава изложеност насиљу, није феномен који може да се занемари, већ се према њему мора поставити одговорно кроз одговарајућа системска решења.

ПОЈАМ ПРОСТИТУЦИЈЕ

Појам проституције етимолошки води порекло од латинских речи *prostitutio*, односно *prostituere*, а што значи блудничити, стајати на услузи или стављати тело на продају. Премда идентификована као константа, кроз миленијуме друштвеног развоја, ова појава, у криминолошким изворима, често бива погрешно представљана.

Упућујући на историјске перспективе, неретко се дају примери древних држава, у којима је проституција имала храмски, институционализовани карактер. Диктаријаде у старој Грчкој, служећи као робиње, чиниле су се сексуално доступним у замену за новац, од којег је финансирана изградња и одржавање храмова. Слично се односи и на период

⁶ Тошић, Д. (2018). Трговина женама као један од облика насиља над женама. *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, 90 (3–4), 170–182.

⁷ Анђелковић, М. (2003). *Проституција и илегална миграција као појаве из којих се крије моћна трговина људима – анализа праксе органа за прекршаје у Београду*. Преузето са <https://doiserbia.nb.rs/img/doi/1450-6637/2003/1450-66370304047A.pdf>. Приступљено 22. 5. 2024. године.

Римског царства, где се број протитутки процењивао у десетинама хиљада, подељених у одговарајуће класне стратусе.⁸

Поједина феноменолошка и епидемиолошка објашњења ове појаве такође указују да је проституција у вези са друштвеним збивањима. Нарочите социјалне турбуленције, ратови, аномичност друштва и економско пропадање, стоје у вези са повећањем броја оних који су укључени у проституцију.⁹

Па ипак, у покушајима феноменолошког представљања и појмовног одређења, оба примера заправо доносе извесно замагљивање. Тако у првом случају ваља истаћи да се ради о робовском односу, где су жене биле принуђене, односно сексуално експлоатисане у оквирима храмске проституције. Продаја сопственог тела и сексуалних односа, као слобода избора, у том смислу је искључена, односно, постављена је пред егзистенцијалну алтернативу.

Други сценарио друштвене детериоризације, било да се ради о ратном контексту или економском краху друштва, такође, премда појавно може одговарати проституцији, заправо одговара стању (кривичног дела) принуде. Одсуство избора, одсуство адекватних сервиса помоћи, као и стварна или потенцијална претња физичкој егзистенцији, често уз силу и принуду, јесте заправо један вид експлоатације, од стране оних којима су ресурси и физичка моћ доступни.

Ако би замислили ратни сценарио, а који одговара случајевима из праксе, у којима мајка налази као једини начин да прехрани децу да буде сексуално искоршћена (и од стране непријатељских војника), онда питање друштвене реакције на овај феномен не одговара анализи моралних, прекршајних или кривичних питања (у перспективи проституције), већ пре свега аспекту хуманитарног права. Питања прохибиције или регулације проституције у оваквим условима није више сувисло, а у пракси је најчешће и ван домета окрњених или фокусом преусмерених друштвених инстанци.

Вративши се ранијим напоменама о родно дискриминативним и феноменолошки непрецизним одредницама проституције, у литератури се могу наћи различите и дефиниције, а од којих неке датирају још из периода римског права. Дајући преглед предметног поља, Бошковић налази наводе према којима се проституција одређује као

⁸ Ковачевић, Д. (2017). *Криминолошки и историјско-правни аспекти проституције*, докторска дисертација. Универзитет Привредна академија у Новом Саду.

⁹ Adžajlić-Dedović, A. (2003). Organized Crime – Prostitution in Bosnia and Herzegovina. *Kriminalističke teme*, (3–4), 283–293.

„...ступање у сексуалну везу жене са партнером, без емоционалног односа – страсти (сексуални промискуитет) и комерцијалну продају тела ради задовољења сексуалне пожуде партнера.“

Надаље се наводи да је проституција

„...вршење недопуштених сексуалних односа лица женског пола на комерцијалној основи, тј. продавањем свога тела при случајним или узгредним сусретима с лицем са којим ступа у сексуалне односе, с карактеристичним осећајем равнодушности.“

Водећи се наводима истог аутора, под појмом проституције се подразумева и

„...коришћење женског тела, као робе која се купује, продаје, мења, не увек за новац, а укључује повремену проституцију, уличну проституцију, проституцију санкционисану друштвено-културним праксама, борделе, војничку проституцију, развијену проституцију, порнографију, секс-туризам и тржиште невестама путем поште.“¹⁰

Да сумирамо изнето – прецизно одређивање појма проституције може бити само онда када се експлицира да исто корелира са постојањем слободе избора. Тек онда када жена или мушкарац, слободно и самостално одлучи да крене у такву врсту „трговине“, можемо говорити о аутентичном појму проституције и потреби дизајнирања адекватног друштвеног одговора.

Сви други случајеви, а у којима је слобода избора искључена или објективно минимализована, захтевају друштвено реаговање са нормама казненог права које *ultima ratio* долази тек на крају. Самим тим, добићемо и другачију анализу етиологије и друго појмовно одређење.

Премда је слобода избора критеријум *sine qua non* проституције, сложеност сексуалног живота, мотива и релација поставља друге захтеве кларификације. Тако, док је релативно једноставно препознати феномен проституције у случају одсуства принуде и експлоатације од стране макроа, а код жена или мушкараца, који неселективно имају велики број сексуалних партнера у директној замени за новац, ваља размотрити и друге сценарије.

Наиме, различити социопатолошки и криминолошки оријентисани аутори истичу постојање проститутки које своје сексуалне активности воде првенствено материјалним интересом, али уз значајну селективност партнера. Колоквијално назване „спонзорушама“, жене које чине овакве изборе одабирају нарочито успешне и богате мушкарце, а од којих

¹⁰ Бошковић, М. (2002). *Социјална психологија*. Нови Сад: Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 279 и 280.

добиају какве материјалне и статусне погодности. Појмови попут *Sugar Daddy* или *Sugar Mommy*, тако упућују на мушкарце и жене, вишег материјалног статуса, а који издвајају одређена, најчешће висока новчана средства, одржавајући неки тип, моногамне или полигамне, везе са атрактивним партнером истог или супротног пола, а који се чини сексуално доступним.¹¹

Оваква појава често налази медијску пажњу у свим оним случајевима када су године старости, виталност или друштвено препознати критеријуми естетике нарочито различити. Идентификовање материјалних, а не емотивних мотива или мотива сексуалне атракције, за ступање у овакву везу чест је предмет моралне осуде.

Дати оквир, у психолошком и моралном смислу није далеко од класичног поимања проституције. Ово је нарочито наглашено код оних жена (или мушкараца) који ступају у вишеструке или променљиве односе краћег трајања, а вођени поменутим мотивима материјалног и статусног типа.

И мада би се о датој појави могло у морално-вредносним перспективама расправљати, у строго правном контексту дата појава носи нарочите потешкоће регулације или прохибиције. Питање сексуалних слобода избора партнера не може носити дискриминацију на основу „јавности очигледних“ мотива или естетске дискрепанце. Коначно, кључна разлика овог нивоа односи се на разликовање јавног и приватног. Тако класично поимана проституција има огољени карактер јавно промовисане делатности, док предметна појава носи, правно релевантну, маску приватног живота и избора.

Критеријуми јавног и приватног живота, у правним оквирима, (наизглед) несхватљиво, нису увек вођени јединственом логиком. Прилагођавање логике права, пре свега материјалним интересима, отуда не само да уноси забуну у правном смислу, већ поставља упитним и вредносно-моралне перспективе.

Наиме, у различитим државама САД, попут Калифорније, класично поимана проституција је законом забрањена и кажњива.¹² Ако бисмо још једном прецизирали феномен, сексуални односи са већим бројем партнера у замену за материјалну, финансијску надокнаду, чине се кажњивим. Па ипак, уколико би сексуални односи са већим бројем партнера, а не искључујући и могућност истовременог присуства више, па и више десе-

¹¹ Rakić, V. (2020). Prostitutes, sex surrogates and sugar babies. *Sexuality & Culture*, 24 (5), 1207–1217.

¹² Rio, L. M. (1991). Psychological and sociological research and the decriminalization or legalization of prostitution. *Archives of Sexual Behavior*, 20, 205–218.

тина сексуалних партнера, били фотографисани или похрањени у видео формату, уз претходно уговорно експлицирање обавеза и материјалне накнаде, онда је у истој држави оваква појава препозната као порнографија, односно као пословна делатност.¹³

Једно од тумачења зашто порнографија, која у целости одговара психолошким и социопатолошким особеностима проституције, носи други правни статус, тумачи се између осталог чињеницом да је порнографија делатност јавног типа, а што је аболира у односу на класичну проституцију која је приватног типа.

Детаљнија расправа о значају и квалитету појмова јавно *versus* приватно, а у предметном контексту поново се не чини сувислом. Наиме, променљивост перцепције и тумачења можда се боље може разумети кроз чињеницу процене годишњих прихода „индустрије за одрасле“, а која се на глобалном нивоу мери у милијардама долара.¹⁴

Стална и растућа потражња за порнографским садржајима мотивише отуда код законодавца логику оправдања, растегљиве и двозначне правне логике (или њеног одсуства), правдајући истоврсну појаву, у стварности, пре свега материјалним мотивом.

Дати контекст порнографије, у Републици Србији, није без значаја. Наиме, док је у ранијем времену српска порнографска продукција имала маргиналне домете, често као симбол друштвеног отпадништва и моралне деградације, нови социјални стандарди драстично су умножили ову активност. Ово се нарочито односи на промоцију и дистрибуцију порнографских садржаја на друштвеним мрежама и специјализованим платформама (OnlyFans). Ради се, наиме, често о интерактивним моделима у којима „произвођачи садржаја“ комуницирају са „купцима“, нудећи порнографске садржаје „по жељи“. Коначно, неки од ових, као награде нуде и могућности „верним пратиоцима“ да и сами имају сексуалне односе са креатором/креаторком, односно да буду део порнографске представе која ће се даље презентовати.

Поново, ради се о изузетно исплативом тржишту, а где је само поменута OnlyFans платформа током 2022. године пријавила годишњи промет у висини од 5,5 милијарди америчких долара. Истовремено поједини „content creators“ остваривали су милионске зараде, изражене у америчкој валути, чинећи ову грану „привреде“ нарочито примамљивом за младе девојке и мушкарце. Тек у овако лукративном контексту, чини

¹³ Tyler, M. (2015, January). Harms of production: Theorising pornography as a form of prostitution. У: *Women's Studies International Forum*, Vol. 48, 114–123. Pergamon.

¹⁴ Преузето са <https://www.lifeplan.org/the-porn-pandemic/> Приступљено 22. 5. 2024. године.

се да морално-вредносни судови не само да остају занемарени већ су и потпуно скрајнути и ирелевантни.¹⁵

Поље сексуалног живота и комерцијализације сексуалности има и друге упитне одразе. Тако смо, током претходних година, у Србији били сведоци афера у којима су државни службеници (не)свесно упућивали на праксу злоупотреба у контексту заснивања и задржавања радног односа. Уцењивање жена, где се радни статус везује за сексуалну доступност, свакако представља кажњив облик понашања, који осим правног заслужује и сваки други вид друштвене осуде.

Ипак, пратећи напоре заштите жена и спречавања виктимизације, ваља се осврнути и на не тако популарну или нерадо разматрану тему. Наиме, премда несумњива одговорност (већински гледано) мушкараца, који су вршили или наводно вршили овакву врсту злоупотребе, ваља поставити питање да ли жене (или мушкарци) који су пристајали на овакву врсту трговине одговарају предметном појму проституције.

Премда виктимолошки непопуларан, чини се да одговор мора бити потврдан. Аргументација оваквог става мора пратити раније напомене о постојању критеријума слободне воље и одсуства егзистенцијалне угрожености. При томе, ово последње не подразумева лош животни стандард и жељу за његовим унапређењем, већ стварну, безизлазну животну угроженост, као и одсуство свих других сервиса помоћи и алтернатива. Тек постојање других могућности обезбеђивања егзистенције, укључујући и непопуларне послове, постојање социјалне заштите, народне кухиње и сличног, сексуалну трговину враћа у поље моралне дилеме, проституције и противправности.

Водећи се претходним, на овом месту може се предложити дефиниција проституције као родно неспецифичне сексуалне активности вођене лукративним мотивима, а у којој дати вид трговине представља слободан, а не изнуђени избор појединца у условима драстичне егзистенцијалне угрожености. Под истим се морају подразумевати и активности порнографске продукције, без обзира да ли су исте законски регулисане или не.

¹⁵ Преузето са <https://www.upmarket.co/blog/onlyfans-official-revenue-profit-user-data-and-other-financials-updated-september-2023/> Приступљено: 22. 5. 2024. године.

ДРУШТВЕНА РЕАКЦИЈА И ПРОСТИТУЦИЈА

Питање законског одговора на појаву проституције не само да захтева поштовање претходно изнете феноменолошке диференцијације и појмовне експликације, већ намеће императив дефинисања јасног одговора на питање главног и споредног циља законодавца.

У ранијим деценијама, заштита морала односно прокламованих и прихваћених друштвених вредности, представљала је саставни део интервенције државе. Важећи Кривични законик у појединим одредбама и даље упућује на потребу „јачања морала“ (чл. 42, ст. 3).¹⁶ Па ипак, деценије друштвених промена глобалног нивоа, као и низ политичких импликација, радикално су релативизовале моралне стандарде. Заправо, стиче се утисак да инсистирање на моралу, као друштвеној категорији, постаје блиско интерпретацијама ретроградности, малициозне, агресивне патријархалности, дискриминативности или религијске ограничености. Са друге стране, очигледан је напор да се породици и универзалним вредностима који је прате поново да онај положај који им у нашем друштву и припада.

Водећи се искуствима из других европских држава, попут Републике Немачке, појава проституције нашла је обухватну законску регулативу, уз прагматично свођење на пословну делатност, са правима и (пореским) обавезама инволвираних. Премда је дати ниво регулативе донео нека побољшања у контексту положаја мушкараца и жена који се одају проституцији, ваља напоменути да је и сам немачки председник Владе, током 2024. године, износио критике оправданости проституције, уз одбијање нормализације исте.¹⁷

И мада пореско преференцијални модели данас носе превагу у поменутој држави, не може се одрећи да неке додатне појаве носе симболично збуњујуће перспективе. Тако рецимо у граду Штутгарту, у најужем центру града, у јединственом архитектонском и урбанистичком низу налазе се хришћанска црква (Leonhardskirche), те здање Густава Сиглеа (Gustav Siegle Haus), а које се користи као одељење филхармоније, односно уметничког и културног представљања и образовања. Тек свега неколико метара даље, налази се почетак великог кварта, са десетинама бордела, ноћних клубова и стриптиз барова, где се жене и мушкарци прилично огољено представљају и позивају на проституцију.

¹⁶ Кривични законик (Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005. – испр., 107/2005. – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016. и 35/2019).

¹⁷ Преузето са <https://www.dw.com/en/germanys-olaf-scholz-sex-work-is-not-acceptable/a-67409429> Приступљено: 22. 5. 2024. године.

И мада у перспективи немачког закона ове три области живота представљају израз личног избора и слобода, свакако је упитно да ли се о њима може говорити у једнакој равни. Сигурно је да се на тај начин поставља питање и да ли се у неким (а)моралним вредностима будућег српског друштва може (за сада још увек хипотетички) очекивати да на Врачару, између Храма Светог Саве и Медицинског факултета, никне „велелепно здање“ каквог луксузног бордела? Ако је судити по предметном немачком примеру, легализацијом проституције у недискриминативним очима закона, Београд би тако могао добити још једну „туристичку атракцију“, једнаке важности као што је хришћански храм.

Тема законске заштите морала, наравно, врло је сложена, јер поставља питање домета права залажења државе у слободу избора и понашања, односно ризика интрузивне регулације односа, која у коначном може чинити законску злоупотребу.

Управо у том смислу, законски приступ проблему проституције захтева нарочиту сензитивност, односно потребу остваривања истовремене протекције, социјалног и здравственог нивоа, али и потребу васпитноморалног кориговања, специјалног или генералног нивоа друштвене превенције.

Поштујући специфичности феномена проституције, законски одговор на предметну појаву не може имати просту, дијалектичку перспективу, у дилеми казнити или не казнити. Тек познавањем свих особености сваког конкретног случаја, могуће је и креирати сензитиван, адекватан и ефективан друштвени одговор. Потреба постојања стратификоване палете различитих облика реаговања, као и активнијег ангажовања судских и социјалних инстанци, носиће и додатну могућност диференцирања виктимизације од моралне посрнулости и крњења друштвених вредности.

Један од могућих замишљених модела претпостављао би сценарио у коме се, у случају (првог) хапшења, по основу активности проституције, ангажује пре свега Центар за социјални рад. Дата инстанца вршила би евиденцију и у складу са идентификованим потребама, понудила би и пружила палету различитих услуга, а које су од помоћи у погледу вођења живота и обезбеђивања егзистенције, на законит и морално прихватљив начин.

Ово практично значи да проституција априорно не би била кажњива, већ би уместо санкције држава, кроз моделе социјалног реаговања и помоћи, приближавала палету постојећих сервиса, односно нудила додатне, уже специјализоване облике помоћи, законског, психолошког, економског, професионалног или здравственог карактера. Примера ради, имајући у виду да један део лица која се одају проституцији чине зависници, а који проституцију виде као најлакши или најбржи вид

прибављања средстава за куповину наркотика, програм сличан мерама безбедности лечења од наркоманије, могао би наћи место у широј програмској палети.

Тек предметни модел реакције био би условно обавезујућ. Наиме, у случају идентификације праксе проституције, укључено лице могло би одбити понуђену помоћ. У том случају, одговарајућа пријава би била упућена надлежном тужилаштву, који би суду предлагао у замишљеном будућем правном решењу изрицање опомене (односно санкције) због, на пример, кршења јавног реда и мира, као и упозорење о строжем кажњавању у случајевима поновљене праксе. Овако шта није могуће тренутно, али је препознато као начин решавања овог феномена.

Ради се о мери која већ постоји у контексту кривичноправне заштите малолетника, а која као таква егзистира управо у васпитно корективном смислу. Поштујући често лош социоекономски статус укључених у (уличну) проституцију, као и стигматизујуће ефекте затвора, судска опомена као почетна мера налази се као разумно и пропорционално наглашавање обавезе поштовања моралних вредности.

Правна разрада могуће друштвене реакције обухвата даље и оне случајеве који прихвате учешће у програму третмана Центра за социјални рад, а који и поред учешћа понове истоврсне радње. Српски законодавац за неке друге области живота предвиђа сличне моделе рада, тако да би се и оваквој идеји у контексту проституције могло разговарати.

Оваква ситуација заправо није неочекивана. Наиме, мултидисциплинарана сазнања која се односе на сагледавање целоживотне перспективе жена укључених у (улични ниво) проституције, идентификују бројне проблеме животног тока. Трауматична искуства проститутки, укључујући она у детињству и у партнерским везама, постављају упитним стварну слободу избора, односно намећу питања компромитованих психолошких снага. Васпитно и образовно занемаривање, психичко, физичко и сексуално злостављање, као и појава алкохолизма, наркоманије, стоје у вези са психолошким и психијатријским проблемима различитог нивоа, а који могу водити поврату и поред пружене социјалне интервенције.

Управо у том смислу, могуће је замислити правни оквир у коме би Центар за социјални рад имао овлашћења да у случају поновог одавања проституцији, и поред учешћа у програму третмана, начини ревизију случаја. Ово би конкретно значило идентификовање акутних проблема, адаптацију програма третмана, односно у случајевима грубог или вишеструко поновљеног кршења договорених критеријума и захтева понашања, право подношења одговарајуће пријаве надлежном тужилаштву.

САНКЦИОНИСАЊЕ ПРОСТИТУЦИЈЕ

Ако бисмо претпоставили успостављање и функционисање обухватних сервиса помоћи, као и ефективних модела при Центрима за социјални рад, као првог услова и корака друштвеног реаговања, поставља се питање даљег законског експлицирања санкционисања проституције. Ради се, значи, о свим оним ситуацијама када слобода избора и одлучивања није значајно компромитована, односно утврђено је одбијање или непридржавање плана програма помоћи и третмана. У том смислу, могла би се бранити теза да је проституција вид нарушавања морала и општеприхваћених друштвених вредности, а чиме се и налази оправдање санкционисања исте.

Ранија напомена о регистрацији проститутки од стране Центра за социјални рад и изрицање судске опомене у случају првог преступа, чини се двоструко прихватљивом. Први аспект регистрације при томе не подразумева стигматизацију или дискриминацију, већ пре свега идентификовање особе у стању социјалне потребе којој се жели пружити обухватна помоћ.

Тек када је у питању судска опомена, а као први облик друштвеног санкционисања, ради се о минималној друштвеној реакцији, која има пре свега васпитни карактер, односно која, између осталог, поучава особу укључену у проституцију о опасностима и ризицима инкриминисаног понашања. Тако се избегавају оптерећења новчаног или затворског кажњавања, а држави се не може приговорити угрожавање права и слобода, с обзиром на раније постојећи и понуђени модел помоћи и подршке.

Ако претпоставимо ситуацију поновљеног вршења проституције, односно подношења пријаве од стране Центра за социјални рад, ваља се осврнути на актуелно решење у Републици Србији, а према коме је проституција санкционисана на прекршајном ниову, односно Законом о јавном реду и миру.¹⁸ Тако се истим прецизира да ко се одаје проституцији, користи услуге проституције или уступа просторије ради проституције, казниће се новчаном казном од 50.000 до 150.000 динара или казном затвора од 30 до 60 дана (чл. 16, ст. 1).

Сам прекршајни оквир друштвеног реаговања упућује да се ради о блажем облику интервенције законодавца. Ово је и логично јер, премда проституција компромитује важне друштвене вредности, не може бити изједначена степеноу опасности који носи извршење кривичних дела. Тако осим претпостављених генерално-социјалних одраза, у смислу

¹⁸ Закон о јавном реду и миру (*Службени гласник РС*, бр. 6/2016. и 24/2018).

нарушавања морала, проституција у коначном ваља бити схваћена као активност која носи наглашен ризик, пре свега ка самом лицу које се истој одаје.

Претпостављајући законске измене, поменути ниво актуелног прекршајног санкционисања, а у претходно описаном низу социоправних активности, налази се логичним и пропорционалним. Отуда поновљено одавање проституцији лица које одбија понуђену помоћ, односно игнорише судску опомену, у коначном намеће обавезу санкционисања новчаног типа или лишењем слободе одређеног (краћег) трајања.

Вративши се анализи позитивних решења у Републици Србији, целокупно посматрани актуелни законски оквир трпи додатне критике. Наиме, изнета збирна законска одредница упућује на изједначавање појава одавања, односно коришћења услуга, при чему између ових постоји суштинска разлика.

У овом контексту ваља имати на уму да се раније напомене о феноменолошком привиду проституције не могу сматрати друштвеном или личном непознаницом. Одавање проституцији из разлога какве угрожености, зависности или врсте принуде, мора отуда бити претпоставка у свести и умишљају корисника услуга, па чак и онда када се ради о „високопрофилној“ проституцији.

Водећи се надаље претпоставком да „конзумент“ са вишком новца, са великом вероватноћом злоупотребљава психолошке/психијатријске, социјалне или директно виктимолошке особености проститутке/жртве, као и да се може очекивати да има свест о томе, чини неоправданим изједначавање категорија одавања и конзумирања. Коришћење услуга, односно подржавање проституције, зарад личног, сексуалног задовољства, морало би отуда чинити тежи облик кршења друштвених вредности.

Осврнувши се на садржај Кривичног законика, односно чл. 184, а који се односи на навођење или подстицање другог на проституцију, могао би одредити приступ жени или мушкарцу који се одаје проституцији, у једнаком смислу подстрекавања (подстицања). Отуда није тешко замислити посебну законску новелу, а којом овакав, по правилу експлоататорски облик понашања, налази кривичноправни одговор друштва, са казном која је пропорционална угрожавању друштвених вредности.

Сличан ниво критике се односи и на чл. 16, ст. 2. Закона о јавном реду и миру, а којим се предвиђа да ко малолетном лицу уступа просторије ради проституције, казниће се затвором у трајању од 30 до 60 дана. Наиме, предметни законски оквир чини се недовољно сензитивним у контексту природе самог дела. Тако ваља истаћи да се ради о ситуацији у којој пунолетна особа, која законски или фактички располаже неком некретним, свесна да малолетно лице бива укључено у морално деградирајуће и

здравствено опасно понашање уступа просторије. Додатно, како се ради о малолетном лицу, може се тврдити да је власник некретнине, који исту ставља на располагање, свестан (или мора бити свестан) да је малолетно лице, сходно својим развојнопсихолошким особеностима, предмет искоришћавања од стране друге особе, а при чему свесно пристаје да у истом делимично саучествује.

Ваља имати у виду да уступање просторија малолетном лицу зарад проституције неретко крије какав тешко доказив лукративни интерес или пак представља део ширег социјалнопатолошког проблема, попут злоупотребе психоактивних супстанци.¹⁹ Управо у том смислу, стиче се утисак да уступање просторија ради проституције малолетном лицу мора имати кривично-правни а не прекршајни оквир друштвеног реаговања, уз вишеструко строжу запрећену казну.

Једна од могућих новина законског деловања у сегменту социјалноздравствене помоћи, односно санкционисања проституције, ваљала би се осврнути и на здравствене аспекте датог понашања. Наиме, водећи се научним закључцима о ризицима сексуално преносивих болести, као и вишој учесталости истих у подзорку лица која се одају проституцији, морало би се размотрити на који начин интервенисати у овом пољу.

Осврнувши се на упоредноправна решења, Законом о заштити проститутки (*Prostituiertenschutzgesetz*, *ProstSchG*) у Републици Немачкој предвиђа се обавеза годишњих здравствених саветовања о темама сексуално трансмисивних болести и превенције истих.²⁰ Датим законом се ипак оставља необавезујућа могућност здравственог тестирања, а где одбијање истог представља лично право.

Ако бисмо прихватили раније објашњену тезу о социјално-психолошкој угрожености лица која се одају проституцији, онда би, у истој равни део претпостављене, будуће помоћи у Републици Србији морала представљати и здравствена интервенција.²¹ У том смислу могуће је замислити сценарио у коме центри за социјални рад, након идентификације лица у проституцији, а од стране полиције, понуде уз све напомене заштите

¹⁹ Đukanović, B. (2007). Prostitution as a Social Pathology. *Kriminalističke teme*, (1–2), 139–149.

²⁰ Преузето са <https://www.gesetze-im-internet.de/prostschg/BJNR237210016.html> Приступљено: 22. 5. 2024. године

²¹ Leite, G. S., Murray, L., & Lenz, F. (2015). The Peer and Non-peer: the potential of risk management for HIV prevention in contexts of prostitution. *Revista brasileira de epidemiologia*, 18, 7–25.

дискреције, саветовање и тестирање на сексуално преносиве болести (HIV, хепатитис, сифилис и др.).²²

Једина смислена разлика у овом односу на пример Немачке чини се постављање истог као релативно обавезујућег. Наиме, модерни тестови на HIV, хепатитис и сифилис, данас нуде врло брзе и лагодне опције. Ради се о минимално инвазивним тестовима који већ из капљице крви из прста или из пљувачке могу дати врло поуздане резултате о серолошком статусу испитаника. Телесна непријатност отуда је сведена на минимум.²³

Ако бисмо прихватили ранију тезу да је (права) проституција слобода избора и одлучивања, онда не постоји разлог зашто тестирање на предметне болести не би било део релативно обавезујућег програма третмана у оквиру служби социјалне заштите (CSR). Ово практично значи да би лице инволвирано у проституцију могло и одбити тестирање, али би тада било суочено са законским последицама, односно изрицањем опомене од стране суда или прекршајним гоњењем, по основу нарушавања јавног реда и мира, односно морала.

Наметање условне обавезе тестирања не одступа значајније од већ постојеће инкриминације садржане у чл. 250. Кривичног законика, а којом се затворском казном прети лицу које свесно другог доведе у опасност од HIV инфекције. И мада предметно кривично дело носи нешто другачију интерпретацију, ризик сексуалне трансмисије инфективних болести оправдава рестриктивнију државну политику, пре свега са циљем редукције предметне појаве.

Осим класично одређене проституције, нешто сложеније питање односи се на могућност, потребе и оправданост санкционисања лукративне порнографије, укључујући и оне на популарним интернет платформама. При томе, овде није реч само о општетеоријским, већ врло практичним дилемама. У прилог томе говори и чињеница да су данас на друштвеним мрежама, на којима се овакви садржаји промовишу, врло активни малолетници. При томе, атрактивност и манипулативност креатора порнографских садржаја носи неселективно усмерење, без нарочите заштите најмлађих. У прилог овоме говори и чињеница да је у појединим државама покренут кривични поступак против порнографских платформи обавезујућих на строжу заштиту малолетника.²⁴

²² Овакви програми су већ бесплатно доступни у Републици Србији, уз поштовање права на дискрецију.

²³ Rogulj, A. A., Hodak, I. B., & Mravak-Stipetić, M. (2011). Slina – dijagnostički medij za rano otkrivanje bolesti. *Medix*, XVII, br. 96, 218–221.

²⁴ Преузето са <https://www.glas-javnosti.rs/vesti/svet/onlyfans-pod-istragom-zbog-pristupa-dece-pornografiji-kazna-za-popularnu-platformu-veca-od-18-miliona-funti>. Приступљено: 22. 5. 2024. године.

Имајући у виду раније терминолошке напомене, према којима лукративна порнографија, под претпоставком слободе избора, у целости одговара појму проституције, нема разлога зашто иста не би била третирана једнаким правним оквиром санкционисања.

Тако ваља имати на уму да актуелни Закон о јавном реду и миру чл. 3, ст. 15. под појмом проституције предвиђа пружање сексуалних услуга уз накнаду у новцу или другој вредности. При томе појам сексуалних услуга није описан као физички контакт, односно сексуални однос, оралног, вагиналног или аналног карактера. У том смислу, свака сексуална активност, а која има лукративни мотив, представља кршење закона. Наплаћивање чланарине, продавање фотографија и видео материјала, видео позиви, те сличне сексуално одређене активности, ничим не одступају од појма класичне проституције, осим другачијег медија артикулације.

Наглашавамо да се предметним проширивањем обухватности закона не врши интрузија у поље сексуалних слобода. Сва сексуална понашања која су део приватних, интимних односа, те која немају јавно промовисани и лукративни карактер, остају неспорни део људских права и слобода. Па ипак, између сексуалне слободе и јавно промовисане проституције мора се направити јасна разлика, са одговарајућом друштвеном реакцијом.

Нажалост, тешко је очекивати да неке нове законске измене заиста имају овај степен обухватности. Коначно, то би довело у питање и право конзумирања (лукративне) порнографије, односно кажњивост исте. Наиме, поштујући став да је лукративна порнографија заправо проституција, онда би се морало тврдити да је конзумирање порнографије заправо једнако физичком приступу лицу које се одаје проституцији.

Овакав став није правно неодбрањив с обзиром на одрживост тезе посредне виктимизације у контексту децје порнографије. Па ипак, имајући у виду сложеност контроле интернета, размера приступа порнографији, односно обима тржишта „капитала“ које се мери у милијардама долара на годишњем ниову, идеја истоврсне регулативе у овој области чини се утопистичком.

ЗАКЉУЧАК

Питање сексуалних права и слобода, те моралности представља свакако турбулентно подручје које последњих деценија трпи значајне промене. Сукоб моралног и (не)легалног често је отуда лежао у раскораку религијског, грађанског или традиционалног.

И, мада се може прихватити став о потреби минимализовања укључивања државе у социјалне релације, случајеви угрожавања права и слобода, случајеви дискриминације и стигматизације, свакако отварају простор и потребу неког вида законом регулисане друштвене реакције.

Проституција као сложени феномен који врло често има своје криминолошке и виктимолошке перспективе, отуда представља еклатантан пример у коме држава интервенцијом остварује протективно деловање на више нивоа. Ово се односи како на непосредне жртве класичних облика криминала, тако и на сегмент друштвених вредности и раније поменутог морала.

Сумирајући елабориране предлоге *de lege ferenda* хипотетички стратификовани законски одговор, а који би тежом санкцијом погађао конзументе, пребацивањем тежишта рестриктивног друштвеног реаговања избегавало би проблеме двоструке виктимизације и додатне стигматизације лица која су инволвирана у проституцију.

Додатно, препознајући виктимолошке ризике лица која се одају проституцији, намеће се потреба законом регулисаног осигурања релативно обавезујућег протективног концепта, односно ефективног пружања социопсихолошких или здравствених услуга лицима која се одају проституцији, а у циљу одвраћања од исте.

Тек онда када су обе категорије исцпрљене, када је држава учинила све у погледу одвраћања, односно када је проституција израз слободне воље, а не било какве врсте принуде, долазимо до тачке у којој држава мора строже пројектовати и одређене моралне стандарде, чије кршење подлеже санкцији.

Изрицање судске опомене, као другостепене реакције, представљало би отуда крајње сензитиван модел који, уз сву толерантност државе и покушаје помоћи, настоји оснажити и преусмерити деловање оних, који у проституцију улазе слободно и добровољно, упркос понуђеној помоћи.

У коначном степену, поновљена проституција, а која се игнорантски односи према целокупном социјалном аранжману и судском интервенисању, могла би подлегати уобичајеном прекршајном кажњавању. Овај крајњи стадијум, поновљеног моралног дерогирања и непоправљивости, не само да је нужан у контексту практичног сузбијања проституције, већ и слања недвосмислене поруке друштва о прокламованим вредностима.

Предузимањем напора у сузбијању проституције, остварује се и борба против растуће комодификације, односно комерцијализације сексуалности општег нивоа. Ова опасна појава, експанзионог типа, при томе не сме бити посматрана само у контексту моралног крњења, већ и непосредног промовисања неприхватљивих типова међуродних односа, а који стоје у вези са другим облицима насиља. Виолентна хиперсексуализација,

те излагање деце предметним садржајима и култури, носи недвосмислено детериоризујућу перспективу, која се мора спречити.

ЛИТЕРАТУРА

- Anđelković, M. (2003). *Prostitucija i ilegalna migracija kao pojave iza kojih se krije moguća trgovina ljudima. Analiza prakse organa za prekršaje u Beogradu*. Preuzeto sa <https://doiserbia.nb.rs/img/doi/1450-6637/2003/1450-66370304047A.pdf>.
- Antoliš, L. M., Mihajlović, P., & Štrk, D. (2013). Prostitucija u hrvatskome prekršajnom i kaznenom pravu. *Policijska i sigurnost*, 22 (2), 284–296.
- Adžajlić-Dedović, A. (2003). Organized Crime-Prostitution in Bosnia and Herzegovina. *Kriminalističke teme*, (3–4), 283–293.
- Бошковић, М. (2002). *Социјална психологија*. Нови Сад: Правни факултет Универзитета у Новом Саду, 279–280.
- Đukanović, B. (2007). Prostitution as a Social Pathology. *Kriminalističke teme*, (1–2), 139–149.
- Kapparis, K. (2017). *Prostitution in the ancient Greek world*. Walter de Gruyter GmbH & Co KG.
- Kovačević, D. (2017). *Криминолошки и историјско-правни аспекти проституције*, докторска дисертација. Универзитет Привредна академија у Новом Саду.
- Leite, G. S., Murray, L., & Lenz, F. (2015). The Peer and Non-peer: the potential of risk management for HIV prevention in contexts of prostitution. *Revista brasileira de epidemiologia*, 18, 7–25.
- Mihaljevic, P., & Kalac, A. M. G. (2023). Some Phenomenological Aspects of Prostitution in Croatia. *Kriminalističke teme. Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije*, br. 1–2, 2023, 45–70.
- Rakić, V. (2020). Prostitutes, sex surrogates and sugar babies. *Sexuality & Culture*, 24 (5), 1207–1217.
- Rio, L. M. (1991). Psychological and sociological research and the decriminalization or legalization of prostitution. *Archives of Sexual Behavior*, 20, 205–218.
- Rogulj, A. A., Hodak, I. B., & Mravak-Stipetić, M. (2011). Slina – dijagnostički medij za rano otkrivanje bolesti. *Medix*, XVII, br. 96, 218–221.
- Timotijević, M. (2008). Prostitucija na feminističkoj političkoj agendi. У: *Neko je rekao feminizam? Kako je feminizam uticao na Žene XXI veka?*, 206–223. Sarajevo: Open Centre.
- Торлак, Н. (2011). Медијска слика жене у Србији. *ЦМ Комуникација и медији*, 6 (19), 39–52.
- Тошић, Д. (2018). Трговина женама као један од облика насиља над женама. *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, 90 (3–4), 170–182.
- Tyler, M. (2015, January). Harms of production: Theorising pornography as a form of prostitution. In *Women's Studies International Forum* (Vol. 48, 114–123). Pergamon.

Правни извори

Закон о јавном реду и миру (*Службени гласник РС*, бр. 6/2016. и 24/2018)

Кривични законик (*Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005. – испр., 107/2005. – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016. и 35/2019)

Интернет извори

<https://www.lifeplan.org/the-porn-pandemic/>

<https://www.upmarket.co/blog/onlyfans-official-revenue-profit-user-data-and-other-financials-updated-september-2023/>

<https://www.dw.com/en/germanys-olaf-scholz-sex-work-is-not-acceptable/a-67409429>

<https://www.gesetze-im-internet.de/prostschg/BJNR237210016.html>

<https://doiserbia.nb.rs/img/doi/1450-6637/2003/1450-66370304047A.pdf>

<https://www.glas-javnosti.rs/vesti/svet/onlyfans-pod-istragom-zbog-pristupa-dece-pornografiji-kazna-za-popularnu-platformu-veca-od-18-miliona-funti->